

IN MEMORIAM VILMA TRUMMAL (1924–2022)

18. novembril 2022. aastal lõppes arheoloogi ja pikaajalise Tartu ülikooli õppejõu Vilma Trummali elutee. Meenutagem armastatud õppejõu ja väarika kolleegi elu põhietappe, tema tähtsamaid töid ja tegemisi.¹

Vilma-Juliane Trummal (neiupõlves Õunroos) sündis 21. novembril 1924 Harjumaal Padise vallas Ämari külas Uustalu talus külasepa peres. Koolitee viis ta Padise 6-klassilisse algkooli, mis asus kodust 5 km kaugusel. Seda vahemaad tuli igal koolipäeval kaks korda jalgsi läbida, vahel harva võttis mõni küla-mees ka hobuveokile. Veel mõne aasta eest meenutas ta hea sõnaga omaaegses Padise mõisa peahoones paiknenud kooli ja seal tegutsenud õpetajaid.² Pärast algkooli jätkusid õpingud 1939. aastal Tallinna-Nõmme erareaalkoolis ja seejärel Tallinna õpetajate seminaris, mille ta lõpetas 1945. aastal kuldmedaliga.

Kujutis 1. Vilma Trummal, ÜAM F 298:79 F, Tartu Ülikooli muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/3827440>

¹ Vilma Trummali juubelite puhul on ilmunud varemgi mitu artiklit: Ain Mäesalu, “Arheoloogide õpetaja Vilma Trummal 75”, *Ajalooline Ajakiri*, 2 (1999), 131–134; Ain Mäesalu, Ülle Tamla, Jaan Tamm, “Vilma Trummal – arheoloog ja arheoloogide õpetaja 80”, *Linnusest ja linnast. Uurimusi Vilma Trummali auks*, Muinasaja teadus, 14 (Tallinn, Tartu: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2004), 11–22; Alo Ervin, “Vilma Trummal – Tartu arheoloogia ema”, *Tutulus: Eesti Arheoloogia aastakiri* (2014), 53–56.

² Alo Ervin, “Vilma Trummal – Tartu arheoloogia ema”, 53.

Kuigi kooliajal olid Vilma Trummalile meeldinud füüsika ja matemaatika, astus ta Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonda, kuhu kuldmedaliomanikud pääsesid ilma sisseastumiseksamiteta. Professor Harri Moora Euroopa muinasaja loengutes tärkas tal sügavam huvi arheoloogia vastu. 1950. aasta kevadel lõpetas Vilma Trummal studiumi arheoloogina, kaitses diplomitöö pealkirjaga “Kirde-Eesti kääbaskalmed”.

See oli ärev aeg. Pärast 1950. aasta märtsis toimunud EK(b)P Keskkomitee VIII pleenumit oli Eestis alanud kodanlike natsionalistide otsimine, mis puudutas väga tõsiselt ka arheolooge. Tartu ülikoolis likvideeriti teiste rahvusteaduste üksuste kõrval ka arheoloogia õppetool ja kabinet. Arheoloogilised leiukogud, arhiiv, raamatukogu ja kaevamisvarustus anti üle Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudile ja viidi 1951. aastal ära Tallinna. Kujunenud olukorras polnud Vilma Trummalil mingeid võimalusi leida erialast tööd. Kohustusliku suunamise korras asus ta õppejõuna tööle Tallinna õpetajate instituudis.

1951. aastal õnnestus Vilma Trummalil siiski astuda Tartu ülikooli juurde aspirantuuri. Tema uurimisteenaks kinnitati “Vene-eesti vastastikused suhted IX sajandist kuni XIII sajandini”.

See teema nõudis arheoloogilise ainese kõrval ka vanemate kirjalike allikate, esmajoones Vene leetopisside teadete analüüsimist. Kuna Eestis olid sel ajal kõige rängemad stalinismiaastad, siis oli sellisel teemal kirjutamine väga keerukas. Valitseva ideoloogia nõudmiste kohaselt tuli esmajoones rõhutada vene ja eesti rahva iidset sõprust ning näidata, kuidas venelastelt saadi uusi teadmisi põllumajanduse, käsitöö, kaubanduse, tehnika, transpordi jm aladel. Vilma Trummal oskas kehtestatud “mängureegleid” arvestada ja ettenähtud nelja aasta jooksul kirjutada 438-leheküljelise dissertatsiooni. Väitekirja kaitsmine toimus 4. novembril 1955 ja lõppes ajaloo-kandidaadi kraadi omistamisega. Vilma Trummali energia ja töövõime on imekspandavad, sest aspirantuuri ajal jõudis ta dissertatsiooni koostamise kõrval saada kahe poja, Mardi (1953) ja Tiidu (1954) emaks.

16. märtsil 1955 vormistati Vilma Trummal tööle Tartu ülikooli NSV Liidu ajaloo kateedrisse poole kohaga vanemõpetajaks. Tema peamiseks kohustuseks oli õpetada esmakursuslastele ainet “Arheoloogia alused”. Mõnevõrra hiljem sai ta täiskohaga õppejõuks, aga selleks oli vaja hakata lugema ka NSV Liidu ajaloo kursuse I osa, mis hõlmas ajajärku ürgkogukondlikust korrast kuni Ivan IV-ni, ja juhendada arvukalt esmakursuslaste kursusetöid. 1973. aastal valiti Vilma Trummal dotsendi ametikohale.

Paljud ajaloolased mäletavad oma esimese studiumiaasta Vilma Trummali arheoloogia aluste loenguid, kus hämaras auditoriumis näidati

Kujutis 2. Vilma Trummal oponentina arheoloog Aita Kustini väitekirja kaitsmisel, ERM Fk 3076:323, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/4314961>

arvukalt “udupilte,”³ ja õppejõu enda koostatud faktirohket, aga ilma pilditeta rotaprintiväljaandes arheoloogiaõpikut. 1979. aastal avaldati Vilma Trummali “Arheoloogia alused” ka rohkete illustratsioonidega kõvakaanelise kõrgkooliõpikuna. Lisaks auditoorsele tööle organiseeris ta esma-kursuslastele õppe-ekskursioone. Arheoloogia aluste kursuse raames tehti ringsõit, mille käigus tutvuti mitmete silmapaistvamate kinnismuististega Eestis. NSV Liidu ajaloo kursuse täiendamiseks külastati Pihkvat ja Novgorodi.

1950. aastal lõpetati Tartu ülikoolis, ja ühtlasi kogu Eestis, arheoloogide koolitamine. Kuna vajadus arheoloogide järele jäi alles, siis võeti järgnevalt ajaloo instituudi arheoloogia sektorisse tööle mõned ajaloolase ja ajalooõpetaja diplomiga Tartu ülikooli lõpetanud, kes pidid erialaks vajalikku harkama omandama töö käigus. Vähehaaval üritas Vilma Trummal ülikoolis

³ 1970. aastatel sai loengute illustreerimiseks kasutada vaid diapjektorit, millega näidati raamatutest ümber pildistatud mustvalgeid jooniseid ja fotosid. Selleaegsete trükiste illustratsioonide kvaliteet polnud sageli kõige parem ja diapjektoriga piltide näitamine vajas pimedat ruumi, mida oli päevasel ajal küllalt raske saavutada.

taastada arheoloogide koolitamist. 1957. aastal õnnestus Tanel Mooril ja Vello Lõugasel asuda õppima arheoloogia eriala individuaalplaani alusel, kümnekond aastat hiljem said selle võimaluse ka Mati Mandel ja Jaan Tamm. Teistel vähestel arheoloogiast huvitunud tudengitel oli võimalik võtta vaid üksikuid erialaseid aineid. Seejuures pidas Vilma Trummal arheoloogialoenguid sageli ühele üliõpilasele.

1970. aastal õnnestus arheoloogia, etnograafia ja kunstiajaloo õppejõududel võidelda välja oluline muutus ajaloo osakonna õppekorralduses. Edaspidi võisid kuni neli üliõpilast alates teisest õppeaastast spetsialiseeruda väiksemale erialale. Seejuures pidid nad läbima valdava osa ajaloo eriala ainetest, millele lisandus peaaegu igal semestril üks arheoloogia aine. Vana-Idamaade arheoloogia, Euroopa arheoloogia ja Vana-Vene arheoloogia loenguid pidas Vilma Trummal. Paari ainet lugesid mõnepäevastel intensiivkursustel Tallinnas Lembit Jaanits, Vello Lõugas ja Evald Tõnison. Vilma Trummal juhendas kõigi arheoloogiale spetsialiseerunute kahte kursusetööd ja diplomitööd. Kokku valmis tema juhendamisel 38 diplomitööd. Oma viimase loengukursuse Tartu ülikoolis pidas Vilma Trummal Vana-Vene linnade arheoloogiast 1993. aasta sügissemestril.

Teadustöös keskendus Vilma Trummal Tartu vanema ajaloo uurimisele. Arheoloogilisteks kaevamisteks raha hankimisel tollastelt võimudelt märkis ta vajadust otsida Taaralinnast Kiievi-Vene suurvürst Jaroslav Targa 1030. aastal rajatud "Jurjevi linna", mille kohane teade oli Vana-Vene leetopissides hästi tuntud. Tänu sellele nutikale põhjendusele õnnestus Vilma Trummalil viia Tartu linnusel, praeguse tähetorni esisel alal, aastail 1956–8 ja 1960 läbi arheoloogilised kaevamised. Umbes 600 m² suuruse kaevandi uurimise tulemused avaldas ta 1964. aastal ilmunud raamatus.⁴

Kogutud leiuaines näitas selgelt, et eestlaste oma linnus oli Toomemäel paiknenud juba mitu sajandit enne 1030. aastat ehk Jaroslav Tark ei saanud kuidagi olla Tartu rajaja. Linnuse kultuurkihi ühe ladestuse seostas Vilma Trummal küll venelastega, aga selle dateeris ta vaid ajavahemikku 1030–61. Seejuures rõhutas uurija oma raamatus vene leetopisside teadet 1061. aastast, mil eestlased (sossolid) venelased Tartust minema kihutasid. Vastava fakti olid paljud vene ajaloolased tol ajal maha vaikinud. Muinas-aegse ainese kõrval käsitles ta monograafias põhjalikult ka kaevamistel avastatud keskaegse piiskopilinnuse ehitiste jäänuseid ja leide.

⁴ Vilma Trummal, *Arheoloogilised kaevamised Tartu linnusel*, Eesti NSV ajaloo küsimusi, III, TRÜ Toimetised, vihik 161 (Tartu: H. Heidemanni nim. trükikoda, 1964).

Seejärel alustas Vilma Trummal arheoloogilisi uurimistöid Tartu vanalinna alal, olles seega üks linnaarheoloogia rajajaid Eestis. Seni oli meil tegeldud peamiselt muinasaegsete muististe, aga mitte keskaegsete linnade arheoloogilise uurimisega. Erandina tehti väljakaevamisi aastail 1952–3 Tallinnas Toompeal ja Raekoja platsil, aga need olid kantud poliitilisest tellimusest, mille kohaselt oli vaja leida Tallinna alalt linnaline asula enne 13. sajandit ja avastada varajasi eesti-vene kultuurikontakte. Ka mõningate silmapaistvate keskaegsete ehitismälestiste restaureerimisele eelnesid kunstiajaloolaste väliuuringutega kaasnenud kaevamised, aga neil pöörati peatahelepanu ehituslikele detailidele ja väga harva leidudele.

Kuna Tartu linnusel oli Vilma Trummal avastanud suhteliselt tüsed muinasaegse kultuurikihi, siis lootis ta vanalinna alalt leida ka samaaegse asula jälgi. Selle lokaliseerimisega oli probleeme ja kaevandeid tehti vanalinna erinevatesse osadesse. 1966. aastal juhendas Vilma Trummal kaevamisi aadressil Magasini 3, 1969 Jaani kiriku edelaküljel, 1970 aadressil Munga 8 ja 1973 Kүүni tänava idaküljel. Nendel kaevamistel pöörati võrdväärset tähelepanu ka keskaegsetele materjalidele ja leidudele.

1976. aastal üritas Vilma Trummal saada täiendavat informatsiooni Tartu piiskopilinnuse idatiivast, kus kirjalike allikate põhjal pidi paiknema nn relvasaal, mis olevat olnud suursuguseima ilmega lossiruum kogu Liivimaal. Järgnevalt tegi Vilma Trummal koos keskaegse arhitektuuri asjatundja Kaur Altooaga arheoloogilisi kaevamisi 1977. aastal Vene värava juures ja 1978. aastal Pūha Katariina kloostri arvatavas piirkonnas. Olulisem osa eelmainitud linnakaevamiste tulemusi on avaldatud erinevates artiklites ja Tartu ajaloo üldkäsitlustes.

1970. aastate lõpul algas Tartus suur arheoloogiliste päästekaevamiste periood. 1977. aastal Eestis kehtima hakanud uus ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse seadus võimaldas tõhusamalt kaitsta ka keskaegsete linnade kultuurikihti. Sel ajal hakati Tartu vanalinnas paigaldama soojustrasse, planeeriti mitme maja põhjalikku rekonstrueerimist ja paari uushoone ehitamist sõjas hävinute asemele. Tänu muinsuskaitsetöötajate ja nooremate arheoloogide aktiivsele tegutsemisele õnnestus nende tööde eeltingimuseks seada arheoloogiliste päästekaevamiste nõue. Nooremate kolleegide kõrval juhendas mitmeid kaevamisi ka Vilma Trummal. 1981. aastal teostas ta uurimistöid Lossi ja Ülikooli tänava ristumiskohal, 1985–7 Lossi 3 õppehoone alla jäänud alal ja 1988. aasta suvel ülikooli botaanikaiaa territooriumil.

Kokku on Vilma Trummal avaldanud üle poolesaja teadusliku artikli ja populaarteadusliku kirjatöö.⁵ Valdavas osas neist käsitletakse Tartu vaneimat ajalugu ja arheoloogiat, aga ka arheoloogia õpetamise ajalugu Tartu ülikoolis. Lisaks on ta avaldanud õppekirjandust. Pensioneerudes kinkis ta pikkade aastate jooksul kogutud isikliku erialakirjanduse ülikoolile ja pani nii olulise aluse Tartu ülikooli arheoloogiaraamatukogu taastamisele.

Lõpuks väärtustati Vilma Trummali pikaajalist tulemuslikku tegevust nii arheoloogiaõppe edendamisel Tartu ülikoolis kui ka Tartu linna vanema ajaloo uurimisel ka kõrgemalt poolt. 2010. aastal autasustas Tartu linnavalitsus Vilma Trummalit Tartu medaliga ja 2018. aastal andis president Kersti Kaljulaid talle Valgetähe IV klassi teenetemärgi.

Vilma Trummal on oma õpilastele meelde jäänud teadlase, alati abivalmis õppejõu ja juhendaja ning väga heasüdamliku inimesena.

AIN MÄESALU

⁵ “Vilma Trummali avaldatud tööd”, koost Riina Rammo, *Linnusest ja linnast. Uurimusi Vilma Trummali auks*, Muinasaja teadus, 14 (Tallinn, Tartu: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2004), 25–33.